

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ДОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ХОДІ РЕФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Красноносова О. М., Михайленко Д. Г.

Об'єктом дослідження є процес дотримання соціальної справедливості у ході реформування територіального устрою України. Реформа місцевого самоврядування, що значно активізувалась на протязі останніх п'яти років в соціально-економічній системі України, реалізується на тлі євро-інтеграційних процесів та глобалізації економіки, що не можуть не вплинути на результати децентралізації влади. Однією з вагомих проблем процесу реформування територіального устрою України є дотримання соціальної справедливості за умови досягнення економічного ефекту від заходів, які впроваджуються.

У ході дослідження були використані теоретичні та емпіричні методи і прийоми, а саме: аналізу та синтезу, індукції та дедуції, теорії логіки, когнітивного моделювання, компаративістики, абстрагування, формалізації та структурної декомпозиції, контент-аналізу.

В роботі отримано низку нових наукових результатів різного ступеня новизни. Узагальнено та проаналізовано теоретичні аспекти світоглядної платформи реформування територіального устрою. Доведено, що імплементація закордонного досвіду має проходити з урахуванням ментальної специфіки українського суспільства. Побудовано когнітивну модель причинно-наслідкових зв'язків між економічною та соціальною складовими регіональної системи. Доведено пріоритетність трирівневої побудови держави, в якій базовою ланкою є територіальні громади. До складу компонент моделі економічної системи регіону запропоновано включати сировинну та людську складові, а також основні засоби виробництва, як характеристики стану економічної системи. Розраховано тісноту зв'язків між економічними та соціальними показниками, як індикатор дотримання соціальної справедливості у суспільстві.

Побудова моделі причинно-наслідкових зв'язків між складовими соціально-економічної системи регіону дала змогу довести, що поняття соціальної справедливості невід'ємне від економічних результатів господарювання її первинних ланок. Ефективне функціонування кожної з територіальних громад, як первинних ланок адміністративної системи регіону є обов'язковою умовою формування соціальних стандартів життя населення на рівні світових аналогів.

Ключові слова: *соціально-економічна система регіону, адміністративний устрій, територіальна громада, соціальна справедливість, економічна ефективність.*

1. Вступ

Україна, як і інші держави, функціонує у взаємопов'язаному та взаємозалежному світі. Сучасну економічну діяльність країни супроводжують процеси глобалізації і світової інтеграції господарської діяльності, а також регіоналізації. Вони здійснюють безпосередній вплив, як позитивний, так і негативний, на функціонування господарських систем в регіонах України. Умовою зменшення негативного впливу перелічених процесів може стати проведення політики оптимального розміщення продуктивних сил, сформованої на розвитку місцевого самоврядування та перенесення відповідальності на місця. Вирішення такого завдання можливе шляхом обґрунтування оптимального розміщення продуктивних сил по територіальних громадах з метою одержання якомога більшого ефекту, інакше кажучи, від найкращої територіальної організації регіону країни. Виходячи з вищевикладеного актуальним є доведення необхідності дотримання соціальної справедливості у ході реформування територіального устрою в Україні.

2. Об'єкт дослідження та його технологічний аудит

Об'єктом дослідження є процес дотримання соціальної справедливості у ході реформування територіального устрою України. Цей процес невідривно пов'язаний із утворенням та розвитком територіальних громад, як первинної ланки адміністративного устрою регіонів України.

Нинішня територіальна громада в Україні не є аналогом її історичного прообразу. Це одиниця, що створюється державою. Територіальна громада – це сукупність громадян України, котрі спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус. На відміну від простої територіальної одиниці, поселення, яке має статус територіальної громади, наділяється певними правами. У першу чергу, це право на самоврядування [1].

Первинним носієм місцевого самоврядування є територіальна громада. Право існування територіальної громади як суб'єкта економічної та фінансової діяльності вперше передбачено в Конституції України [2], ухваленій у 1996 році. Територіальна громада є особливим суб'єктом господарської діяльності, поєднуючи в собі одночасно як функції низової, базової адміністративно-територіальної одиниці, так і носія місцевого самоврядування, інституту місцевої влади.

Згідно з Конституцією України [2] місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою. Воно може здійснюватися громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Органами місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські ради та їхні виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

Територіальні громади обирають відповідні ради. Вони обирають сільського, селищного чи міського голову. Голова районної чи обласної ради обирається депутатами відповідної ради.

Стаття 142 Конституції [2] встановлює, що матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування є:

- рухоме й нерухоме майно;
- доходи місцевих бюджетів;
- інші кошти;
- земля;
- природні ресурси, які є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах;
- об'єкти їхньої спільної власності, котрі перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Стаття 143 Конституції [2] зазначає: територіальні громади безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування:

- управляють майном, що є в комунальній власності;
- затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку, контролюють виконання їх;
- затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють виконання їх;
- встановлюють місцеві податки і збори згідно із законом;
- забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів;
- утворюють, реорганізують та ліквідують комунальні підприємства, організації й установи, а також здійснюють контроль за їхньою діяльністю;
- вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Територіальні громади, згідно з Конституцією України [2], можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності. А також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій, установ, створювати для цього відповідні органи та служби.

Територіальна громада виконує важливі суспільні функції, забезпечує реалізацію основних соціально-економічних прав громадян, є інструментом залучення їх до управління суспільством та його економікою. Отже, громада є вбудованим стабілізатором соціально-економічного ладу в країні та її соціально-політичного становища. Економічна та фінансова діяльність громади в Україні перебуває в стадії становлення. Саме тому, необхідним є удосконалення методичного забезпечення контролю за дотриманням соціальної справедливості у ході функціонування господарської системи кожного з регіонів України.

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження є удосконалення методичного забезпечення контролю за дотриманням соціальної справедливості у ході функціонування економічної системи територіальних громад.

Виходячи з поставленої мети завданнями дослідження є:

1. Обґрунтування складових світоглядної платформи реформування економіки регіонів країни й територіального устрою України.
2. Визначення причинно-наслідкових зв'язків між показниками соціально-економічного розвитку регіонів країни.
3. Ідентифікація моделі економічної системи регіону.
4. Визначення складу компонент моделі економіки регіону.
5. Визначення доцільності дотримання соціальної справедливості у ході реформування адміністративного поділу регіонів України.

4. Дослідження існуючих рішень проблеми

Більшість наукових робіт сконцентровано на проблемах оптимального розміщення та розвитку продуктивних сил в регіонах країни [3, 4]. За визначенням [5] під розміщенням продуктивних сил розуміють розподіл продуктивних сил по території відповідно до природних, соціальних і економічних умов її окремих частин і районів, що визначається особливостями суспільного й територіального поділу праці.

За думкою авторів роботи [6], розвиток продуктивних сил – основа всього суспільного розвитку. Від рівня розвитку і характеру продуктивних сил, насамперед від рівня складності і досконалості виробництва залежить рівень розвитку економічної системи адміністративної території. З іншого боку, розвиток продуктивних сил лежить в основі зміни і розвитку другої складової системи адміністративної території – соціальної.

Продуктивні сили є джерелом економічного зростання і виконують роботу з виробництва товарів і послуг, у той же час вони є основою створення певних умов життя населення адміністративної території [6]. Одним з чинників такого стану є те, що продуктивні сили є предметом вивчення багатьох галузей знань, вони знаходяться на стику технічних, економічних і соціальних наук. В основному дослідження з цього напрямку спрямовані на визначення суб'єктно-об'єктного змісту продуктивних сил. Об'єднані в одну систему, вони створюють умови життя населення.

В роботі [7] автори зосереджують увагу на маркетинговому підході до вирішення проблем регіонального розвитку, що заслуговує на увагу. Але вони не зосереджуються на проблемі дотримання соціальної справедливості у ході регіональних трансформацій.

Робота [8] присвячена питанням побудови моделей регіональних систем. Моделювання дає значні переваги у побудові майбутніх станів регіональної системи. Воно є основою побудови прогнозів на майбутнє. Однак, соціальна складова часто стає слабо прогнозованою. До такого ж висновку дійшли автори роботи [9].

Автор роботи [10] торкався питань трудової міграції, які безпосередньо пов'язані з проблематикою соціальної справедливості, але пошук рішень був в полі податкового законодавства. Це значно обмежило можливості наукового пошуку.

У роботі [11] розглянуто соціальні та правові аспекти адміністративного розподілу територій, що склало підґрунтя визначення сутності соціальної

справедливості. Другою складовою теоретичного підґрунтя стала робота [12], в якій за основу взято людський фактор. Теоретичне поєднання двох підходів розширило зміст поняття справедливості.

В основу дослідження покладено теорію регіонального розподілу [13], яка у найбільшій мірі відповідає практиці, що склалася в Україні.

Підсумовуючи наукові дослідження з цього напрямку можна стверджувати, що проблема удосконалення методичного забезпечення контролю за дотриманням соціальної справедливості у ході функціонування господарських систем в межах кожної територіальної громади в регіонах України потребує вирішення.

Для вивчення впливу продуктивних сил більшість науковців розглядають економіку з точки зору процесу виробництва, для чого використовуються такі основні фактори виробництва, як праця, земля і капітальні блага, тобто, різноманітні засоби виробництва, які створюються людиною. Пошук оптимальної моделі поєднання складових продуктивних сил на економічний результат надасть можливість:

- найбільш ефективно використовувати наявні ресурси;
- визначити стан економічної системи адміністративної території та його вплив на соціальні стандарти життя населення.

5. Методи дослідження

У ході дослідження були використані теоретичні та емпіричні методи і прийоми, а саме:

- аналізу та синтезу – для співставлення думок вчених та синтезу авторської позиції щодо визначення місця громад у соціально-економічній системі регіону;

- індукції та дедукції – для здійснення аналітичних процедур поєднання особистісних думок фахівців з питань регіональної економіки у авторське бачення шляхів вирішення проблеми дотримання соціальної справедливості;

- теорії логіки – для обґрунтування доцільності дотримання соціальної справедливості у ході реформування адміністративного поділу регіонів України;

- когнітивного моделювання – для визначення причинно-наслідкових зв'язків між показниками соціально-економічного розвитку регіонів країни;

- компаративістики – для ідентифікації моделі економічної системи регіону;

- абстрагування, формалізації та структурної декомпозиції – для визначення складу компонент моделі економіки регіону;

- контент-аналізу – для обґрунтування складових світоглядної платформи реформування економіки регіонів країни й територіального устрою України.

6. Результати дослідження

Під продуктивними силами (англ. Produce – виробляти) [14] визначають – засоби виробництва (знаряддя праці та предмети праці), за допомогою яких

виробляють матеріальні блага (здійснюють матеріальне виробництво). А також люди, що здатні до праці, мають певні навички й знання і приводять у дію ці засоби та вдосконалюють їх.

Під продуктивними силами суспільства [3] визначено взаємозалежну сукупність особистісних і речових (матеріальних) чинників виробництва, виділяючи у їх складі наступні найважливіші елементи:

- соціальні (праця, спадщина культурно-господарського розвитку);
- природні (мінеральні та біологічні ресурси);
- технологічні (поєднання використовуваних засобів виробництва і способів його організації).

Визначаючи сутність продуктивних сил [4], зазначено, що продуктивні сили – це система факторів виробництва, яка забезпечує перетворення речовин природи. Відповідно до потреб людей створює матеріальні та духовні блага і визначає зростання продуктивності суспільної праці. Продуктивні сили виступають серцевиною економічної системи, становлять її матеріальну основу. Це цілеспрямоване функціонування продуктивних сил, яке забезпечує людина. Розглядаючи місце людини в цій системі більшість авторів зазначають, що вона є фактором виробництва і його основною продуктивною силою. Без людини, людського фактора виробництво неможливе, вона оживляє речові фактори виробництва, приводить їх у рух. Людина виступає в якості творця більшості відтворюваних засобів виробництва, таких як машини, сировина, інструменти, споруди, будівлі тощо. Також людина організує виробництво матеріальних благ і послуг відповідно до своїх потреб, тобто забезпечує цілеспрямоване функціонування всієї соціально-економічної системи адміністративної території.

Для вирішення завдання ефективного використання наявних ресурсів на внутрішньорегіональному рівні розглянемо в загальному вигляді подібну систему моделей для розробки та забезпечення реалізації господарської політики державних та місцевих органів влади. Моделювання обрано, як засіб виявлення економічних, політичних і соціальних закономірностей попередження і запобігання негативних тенденцій, отримання теоретичних і практичних знань про проблему і формулювання на цій основі практичних висновків. У системі використовуються наступні загальні позначення:

u – ознака централізованого державного уряду;

c – ознака регіональної адміністрації;

m – ознака місцевої адміністрації;

n – ознака підприємництва;

nr – ознака населення регіону;

nm – ознака населення місцевості;

R – множина суб'єктів регіонів;

r – індекс конкретного регіону ($r \in R$):

$$r = f(u, c, m, n, nr, nm);$$

Mr – множина місцевостей на адміністративній території r -го регіону;

μ – індекс конкретної місцевості:

$$\left(\mu \in \bigcup_{r \in R} Mr \right);$$

B – множина видів підприємництва;

β – вид підприємництва.

Графічно система впливу складових продуктивних сил на економічний результат в загальному вигляді представлена на рис. 1. У ній використовуються наступні структурні параметри:

$a_{1\beta}$ – норма видобутих природних ресурсів на одиницю продукції підприємства β -го виду, $\beta \in B$;

A_l – потенціал невідтворюваних природних ресурсів території.

Залежні змінні представлені такими величинами:

Y – валовий регіональний продукт;

K – основні виробничі фонди;

L – трудові ресурси адміністративної території;

I – інвестиції в основні фонди;

E – людський капітал;

κ – норма вибуття основних фондів;

λ – кон'юнктура ринку праці;

Yr – індекс промислової продукції;

X_β – обсяг випуску продукції підприємства β -го виду, $\beta \in B$;

$X_{\beta r}$ – обсяг випуску продукції домогосподарств β -го виду, $\beta \in B$; $r \in R$;

Xr – обсяг випуску в r -ом регіоні продукції фермерства β -го виду, $r \in R$;

Kr – обсяг основних фондів r -го регіону, $r \in R$;

Lr – обсяг трудових ресурсів у господарстві r -го регіону, $r \in R$;

Ir – інвестиції в основні фонди господарства r -го регіону, $r \in R$;

Er – обсяг валових капіталовкладень у підготовку та перепідготовку робочої сили r -го регіону, $r \in R$;

κr – норма вибуття основних фондів в r -м регіоні, $r \in R$;

λr – норма вибуття трудових ресурсів в r -м регіоні, $r \in R$.

З урахуванням усіх цих позначень загальна модель має вигляд:

$$Y = \varphi(K, L, S, r \in R). \quad (1)$$

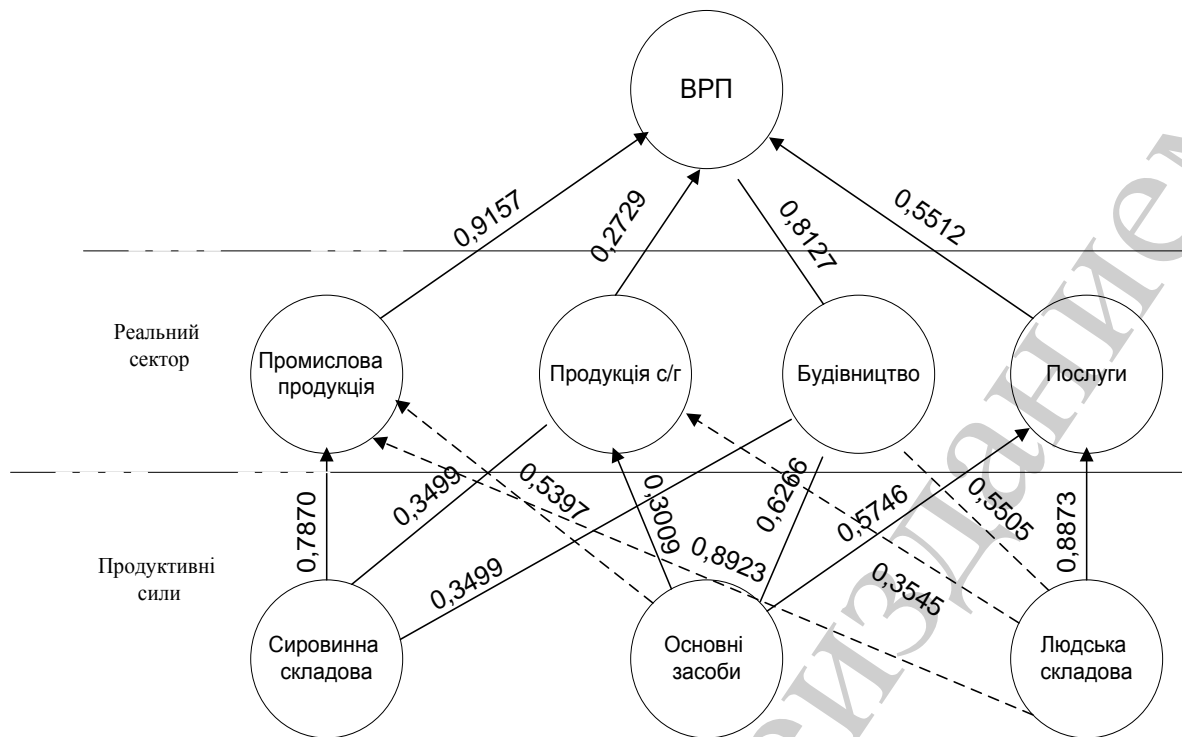

Рис. 1. Когнітивна модель визначення впливу складових продуктивних сил на стан економічної системи адміністративної території [15]

В якості елемента, який визначає кількість господарюючих суб'єктів, обрано кількість суб'єктів підприємництва, фермерських господарств та домогосподарств. В якості елемента, який визначає технологічні засоби виробництва, обрано показник вартості основних фондів. Як елемент, який характеризує природні ресурси, обрано показник обсягів добувної промисловості.

Як свідчить когнітивна модель (рис. 1), наявний тісний зв'язок між складовими продуктивних сил та станом економічної системи адміністративної території. Значення вагомості взаємовпливу складових економічної системи розраховано методом регресійного аналізу. Наприклад, сировинна складова має вплив на будівництво, як вид економічної діяльності, у розмірі 0,3499, тобто, можна стверджувати, що будівництво майже 35 % залежить від сировинної бази.

Наступним етапом є вибір виду функції, що адекватно апроксимує ряд змінних. В результаті перевірки обрано, що найбільш відповідна функція має вигляд:

$$Y = A \cdot K^{\alpha} \cdot L^{\beta} \cdot S^{\gamma}$$

Необхідно зазначити, що подібні дослідження проводились для вирішення так званої «виробничої функції». Вони досліджували статистичну залежність обсягу виробництва від утворюючих його факторів – витрат праці і капіталу [16].

Функція впливу продуктивних сил відповідає загальному вигляду функції Кобба-Дугласа та має у своєму складі такі спільні складові – показник праці у

вигляді кількості зайнятого населення та капіталу – у вигляді вартості основних фондів.

Для оцінки впливу складових продуктивних сил на економічну систему адміністративної території було розраховано коефіцієнти кореляції (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця кореляції причинно-наслідкових зв'язків

Показник	Валовий регіональний продукт (ВРП)	Обсяг промислової продукції	Обсяг продукції сільськогосподарства	Обсяги будівництва	Обсяг реалізованих послуг	Кількість зайнятих	Вартість основних засобів	Сировина складова
ВРП	1	0,9157	0,1816	0,9637	0,8243	0,8666	0,6501	0,5464
Обсяг промислової продукції	0,9157	1	0,2729	0,8127	0,5512	0,8923	0,5397	0,7870
Обсяг продукції с/г	0,1816	0,2729	1	0,0828	-0,0107	0,3260	0,4848	0,5505
Обсяги будівництва	0,9637	0,8127	0,0828	1	0,9007	0,7735	0,6266	0,8873
Обсяг реалізованих послуг	0,8243	0,5512	-0,0107	0,9007	1	0,5195	0,5746	0,3519
Кількість зайнятих	0,8666	0,8923	0,3260	0,7735	0,5195	1	0,5641	0,7420
Вартість основних засобів	0,6501	0,5397	0,4848	0,6266	0,5746	0,5641	1	0,6133
Інвестиції в основний капітал	0,9338	0,7582	0,5505	0,8873	0,3519	0,7420	0,6133	1

Визначені значення не будуть лежати на одній прямій, оскільки між економічними величинами не існує тісного взаємозв'язку, тому що на ВРП окрім робочої сили, капіталу і ресурсів можуть впливати і інші фактори:

Пояснена частка дисперсії дорівнює 0,93257936.

Коефіцієнт регресії складає: $R^2=0.96570149$.

Інші дані про якість моделі (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристики моделі

Показник	Оцінка	Стандартна похибка	t -ознака $cc=23$	p -рівень	Нижня довірча межа	Верхня довірча межа
a	0,191961	0,179305	1,07058	0,295463	-0,178959	0,562881
α	0,168876	0,079696	2,11899	0,045102	0,004012	0,333740
β	1,614202	0,176894	9,12525	0,000000	1,248269	1,980135
γ	0,080120	0,014298	-5,60339	0,000011	-0,109699	-0,050541

Тобто визначена модель має вигляд:

$$Y=0,191961 X K^{0,1168876} X L^{1,614202} X S^{-0,08012}.$$

Враховуючи, що сума отриманих показників ступеня α , β , γ більше одиниці, можна зробити висновки, що функція відображає зростаючу економічну ефективність території, що цілком логічно.

Можна зазначити, що такі значення характеризують позитивну загальну тенденцію для економіки регіонів країни.

Така ситуація характерна для адміністративних територій, в межах яких наявний досить високий рівень технологічного та інноваційного забезпечення.

7. SWOT-аналіз результатів дослідження

Strengths. По результатах удосконаленого методичного забезпечення стало можливим організувати контроль дотримання соціальної справедливості. Контроль слід здійснювати на рівні територіальних громад. Сильною стороною запропонованого підходу є можливість визначення тісноти причинно-наслідкових зв'язків між елементами економічної системи адміністративної території. Це, у свою чергу, дозволяє визначати стан економіки території.

Weaknesses. Необхідність додаткової інформації щодо дотримання соціальної справедливості у ході функціонування територіальних громад, оскільки, це неможливо без залучення експертів. Експертне оцінювання вносить елементи суб'єктивізму та знижує якість кінцевих результатів.

Opportunities. Постійний контроль стану економічної системи по кожній з її складових, що створює умови для маневрування впродовж охоплюваного періоду часу.

Threats. За умови відсутності контролю стану економічної системи адміністративної території з боку місцевих органів державної влади вони не будуть мати змоги забезпечувати соціальну стабільність та дотримання соціальної справедливості відносно населення зазначеної території.

8. Висновки

1. Показано, що реформа місцевого самоврядування, що значно активізувалась на протязі останніх п'яти років в соціально-економічній системі України, реалізується на тлі євро-інтеграційних процесів та глобалізації економіки. Виходячи з перспективності вирішення проблеми реформування економіки регіонів країни в роботі узагальнено та проаналізовано теоретичні аспекти світоглядної платформи реформування територіального устрою. Доведено, що імплементація закордонного досвіду має проходити з урахуванням ментальної специфіки українського суспільства та тих теоретико-прикладних розробок, що здійснені вітчизняними вченими у період становлення української державності.

2. Аналіз статистичних показників соціально-економічного розвитку регіонів України у динаміці за період двадцяти п'яти років свідчить про наявність зв'язку між економічною та соціальною складовими. Це було

підтверджено побудованою когнітивною моделлю причинно-наслідкових зв'язків.

3. Узагальнення світового досвіду дозволило дійти висновку про наявність декількох підходів до побудови територіального устрою держави. Співставлення теорії та практики регіонального устрою дозволило дійти висновку про пріоритетність трирівневої побудови, в якій базовою ланкою є територіальні громади, що склало рішення ідентифікації теоретичних моделей економічної системи регіону.

4. До складу компонент моделі економічної системи регіону запропоновано включати сировинну та людську складові, а також основні засоби виробництва. Саме ці складові вичерпно характеризують стан економічної системи регіону.

5. Перенесення основного навантаження на рівень територіальних громад потребує постійного контролю за дотриманням соціальної справедливості, адже невдоволення населення існуючими соціальними стандартами життя може призвести до зростання соціального напруження у суспільстві. Саме тому розраховано тісноту зв'язків між економічними та соціальними показниками.

Література

1. Terytorialna hromada: poniattia, funktsiyi, rol, status. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/finans/341-teritorialna-gromada-ponyattya-funktsiji-rol-status.html>
2. Konstytutsiya Ukrainy. Zakon vid 28.06.1996 No. 254k/96-VR. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Storonianska I. Otsinka asymetriyi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy ta obgruntuvannya priorytetiv derzhavnoi rehionalnoi polityky // Rehionalna ekonomika. 2006. Issue 4. P. 101–111.
4. Umanets T. Informatsiyno-analitychna baza rehionalnoho upravlinnia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku // Ekonomika Ukrainy. 2007. Issue 8. P. 39–45.
5. Rehiony u systemi terytorialnoho podilu pratsi. URL: https://pidruchniki.com/1644061038779/rps/regioni_sistemi_teritorialnogo_podilu_pratsi
6. Danylyshyn B. Sotsialna bezpeka – pidhrunttia staloho rozvytku // Visnyk NAN Ukrainy. 2010. Issue 1. P. 20–28.
7. Brelik A. Marketing terytorialny a kreowanie regionów // Zeszyty naukowe. Polityki europejskie, finanse i marketing. 2010. Issue 3 (52). P. 322–327.
8. Sheridan P., Rommelfanger E., Schroers J. O. GIS -based modeling of land use systems: EU Common Agricultural Policy reform and its impact on agricultural land use and plant species richness // 45th Congress of the European Regional Science Association. Amsterdam, 2005. 24 p.
9. Sarafopoulos G., Hazakis K. J., Ioannidis P. G. Modeling economic growth policy interaction with local government reform: Evidence from Eastern

Macedonia and Thrace // Journal of Economics and Business. 2014. Vol. XVII, Issue 2. P. 39–67.

10. Rutherford T. F., Törmä H. Efficiency of Fiscal Measures in Preventing Out-migration from North Finland // Regional Studies. 2009. Vol. 44, Issue 4. P. 465–475. doi: <https://doi.org/10.1080/00343400802508786>

11. Barrington M. Jr. Social origins of dictatorship and democracy: lord and peasant in the making of the modern world (with a new foreword by Edward Friedman and James C. Scott ed.). Boston: Beacon Press, 2012. 430 p.

12. Masuda Y. Hypothesis on the genesis of homo intelligent // Futures. 1985. Vol. 17, Issue 5. P. 479–494. doi: [https://doi.org/10.1016/0016-3287\(85\)90060-6](https://doi.org/10.1016/0016-3287(85)90060-6)

13. Friedmann J. Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela. MIT Press, 1966. 279 p.

14. Produktivni syly yak materialna osnova vyrobnychoi systemy. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Продуктивні_сили

15. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

16. Vyrobnycha funktsiya Ch. Kobba ta P. Duhlasa. URL: <http://library.if.ua/book/120/8022.html>

Не являється перекладом